

Venäjä-tutkimusta läheltä ja valtamerten takaa

”Suomalaisen Venäjä-tutkimuksen erityisyys perustuu tai sen tulee perustua Suomen asemaan idän ja lännen välillä.” Tämä mielipide ei ole uusi. Se liittyy suomalaista oppineistoa pitkään mietittyttäneisiin kysymyksiin, jotka saivat EU:hun liittymisen jälkeen uuden poliittisen sisällön: Onko Suomi itää vai länttä? Mikä on Suomen asema suhteessa Venäjään? Mikä on suomalaisen Venäjä-asiantuntijuuden panos EU:lle ja Euroopalle (eli mikä on Suomen suhde Eurooppaan)?

Mielipidettä perustellaan toisinaan myös Venäjä-tutkimuksen jaottelulla läntiseen ja Venäjällä tehtyyn tutkimukseen, kylmän sodan perinnön mukaisesti. Suomalainen tutkimus saattaa tässä binaarioppositiomallissa edustaa näiden väliin asettuvaa ”kolmatta”, uutta luovaa tiedetilaa, kuten Tomi Huttunen visioi tämän lehden näkökulma-kolumnissa (*Idäntutkimus* 2/2010). Suomalainen Venäjä-asiantuntemus ja kyky ymmärtää venäläistä itseymmärrystä perustuu Huttusen mukaan erityisesti Suomen asemaan Venäjän vierellä.

Läntisen ja venäläisen Venäjä-tutkimuksen vastakkainasettelu sekä siitä ammentava käsitys suomalaisen Venäjä-tutkimuksen yhtenäisyydestä, etulyöntiasemasta sekä vahvuudesta kansainvälisenä ”synteettisenä voimana” kuitenkin monimutkaistuu, kun näkökulmaa siirtää Suomen ulkopuolelle.

Huttusen peräänkuuluttama venäläisen tutkimusperinteen yhdistäminen läntiseen ennakkoluulottomuuteen, minkä hän näkee nimenomaan suomalaisen Venäjä-osaamisen voimavarana, on jo vuosikymmeniä ollut esimerkiksi amerikkalaisyliopistojen slavistiikan laitoksilla tehdyn Venäjä-tutkimuksen perusresepti. Reseptiä on noudatettu neuvostoaikana Yhdysvaltoihin siirtyneiden venäläistutkijoiden johdolla. Monet Yhdysvalloissa toimivat venäläisen kulttuurin asiantuntijat ovat joko Venäjältä lähtöisin tai amerikkalaisiin yliopistoihin asettuneiden venäläisprofessorien kouluttamia ei-venäläisiä. Tässä tutkimuskohteen etäisyys eikä niinkään läheisyys tuntuu takaavan tutkimuksen laadun.

Se, että tutkimuskohte on vieressä, ei siis suinkaan aina ole yksioikoinen etu vaan usein haaste, joka täytyy tiedostaa. Tutkijan on oltava tietoinen omaa positiotaan määrittelevistä historiallisista, kulttuurisista ja poliittisista tekijöistä. Jos suomalainen Venäjä-tutkimus ei tätä haastetta tiedosta vaan uskoo asiantuntemuksensa voivan perustua ylhäältä annettuna luontaisetuna ”lähietäisyydelle”, niin silloin tutkimus perustelee kannuksensa samoin kuin Sarah Palin ulkopolitiittisen asiantuntijuutensa: ”Venäjän voi nähdä Alaskasta käsin”.

Ennen kuin suomalainen tutkija ryhtyy analysoimaan venäläistä itseymmärrystä, hänen tulisi uhrata muutama hetki suomalaisen itse-

ymmärryksen pohtimiselle. Suomalaisen itseymmärryksen pohjana on edelleen vahva käsitys yhtenäisestä kansallisesta identiteetistä, kansasta ja kansallisvaltiosta – näin siitä huolimatta, että globalisaatiokeskustelun tunnustettu tosiasia on eurooppalaisten kansallisvaltioiden kriisi. Myös suomalainen Venäjä-tutkimus voi tässä valossa näyttäytyä yhtenäiseltä kansalliselta projektilta.

Mutta jos tämä kansallisuus/kansallisvaltio-paradigma pitkälti toimiikin Suomen ja suomalaisuuden ymmärtämisen kehyksenä, niin Venäjää ei pelkästään sen kautta voi kovin pitkälle ymmärtää. Venäläisen kulttuurin tutkimuksen lähtökohdan tulee olla venäläisen (*rossijski*) itseymmärryksen käsittäminen monimuotoisena, monikansallisena, monikulttuurisena venäläisyyksien summana eli imperiaalisena identiteettinä.

Tämä ei tarkoita sitä, etteikö kansallisuus/kansallisvaltiokeskustelu olisi Venäjä-tutkimukselle tärkeä lähtökohta. Päinvastoin: imperiumit muodostuvat kansallisuuksista ja kansoista. Neuvostoimperiumin hajoamisen jälkeen kansallisuuskysymykset tulivat pintaan ihmisten arjessa, politiikan käytänteissä ja tutkimuksen abstraktioissa. Yksi osoitus Neuvostoliiton jälkeisestä euraasialaisen geopolitiikan murroksesta tutkimusmaailmassa on Columbian yliopiston Harriman Institutessa vuosittain järjestettävä ASN-konferenssi.

ASN viittaa kansallisuustutkimusta harjoittavaan järjestöön *Association for the Study of Nationalities* (www.nationalities.org). ASN:n konferensseista on vuonna 1995 pidetyn ensimmäisen tapaamisen jälkeen tullut yksi kansallisuuskysymyksiin keskittyvän Venäjä-tutkimuksen päätapahtumista. Konferenssit keskittyvät aiheiltaan ja osallistujajoukoltaan paitsi Venäjän Federaation alueeseen myös erityisesti Ukrainaan, Keski-Aasian maihin, Kaukasukseen, Baltiaan sekä Keski-Euroopan vähemmistökansallisuuksiin ja Balkanin kysymyksiin. Paneelit käsittelevät myös Neuvostoliiton kansallisuuskysymyksiä. Kyseessä on monitieteinen konferenssi, jossa on mukana historian, yhteiskuntatieteiden, politiikan tutkimuksen, kirjallisuuden

ja kulttuurin asiantuntijoita. Konferenssiin liittyy myös elokuvaohjelmisto, tänä vuonna näytettiin muun muassa Aleksei Nekrasovin ja Olga Kosanskajan Venäjän ja Georgian sotaa käsittelevä *Russian Lessons* (2009).

Niin sanottu *nationality studies*, jota ASN edustaa, kytkeytyy pohjoisamerikkalaisissa yliopistoissa usein juuri jälkikommunistisen ja jälkikolonialistisen Venäjän, Euroopan ja Euraasian tutkimukseen. ASN:n pyrkimys laajentua tämän alueen ulkopuolelle näkyi tänä vuonna muutamassa esitelmässä, jotka käsitelivät Afrikan ja Etelä-Amerikan maita.

Tutkimusalan käänttöpuoli on niin sanottu *imperial studies*. Tämän tutkimussuunnan juuret ovat erityisesti entisten eurooppalaisten suurvaltojen, kuten Britannian, Espanjan ja Ranskan, tutkimuksessa. Venäjä ja Neuvostoliitto ovat imperiumitutkimuksen kansainvälisillä kentillä olleet toistaiseksi marginaali-ilmioitä. Esimerkiksi tutkimussuunnan viime vuosikymmenien kiistellyimpiin, mutta myös vaikutusvaltaisimpiin teoksiin kuuluvassa Edward W. Saidin *Orientalism*-teoksessa Venäjä rajataan tutkimuksen ulkopuolelle, Said viittaa siihen vain muutamassa kohtaa. Monen mielestä Venäjä ei mahdu historialliseen eurooppalaistyyliiseen suurvaltamalliin, koska sillä ei ollut valtamerten takaisia siirtomaita.

Mutta Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen imperiumitutkimus on kuitenkin noussut voimakkaasti esille Venäjä-tutkijoiden parissa. Venäjällä ilmestyvä *Ab Imperio* -lehti sekä Yhdysvalloissa julkaistava *Kritika* ovat tästä esimerkkejä. Molempien toimittaja- ja kirjoittajajoukko on kansainvälinen. Tutkimussuuntaa edustaa muun muassa venäläinen historioitsija Aleksei Miller ja hänen toimittamansa *Nasledstvo imperii i buduštjeje Rossii* (2008). Englanninkielisessä Venäjä-tutkimuksessa näkökulmaa ovat pitäneet esillä muun muassa Richard Suny (University of Chicago), Mark R. Beissinger (Princeton), Jane Burbank (NYU) sekä monet muut. Itse uskon, että Venäjän ja Neuvostoliiton tutkiminen imperiumi-paradigman kehyksessä voi paitsi tuottaa uutta ymmärtämystä venä-

läisestä kulttuurista ja yhteiskunnasta myös syventää käsitystämme siitä, miten imperiumit toimivat ja mitä imperiumi-käsitteellä voidaan tarkoittaa historiallisten eurooppalaismallien lisäksi.

Suomalaisessa Venäjä-tutkimuksessa Venäjän analysoiminen nimenomaan imperiumi-problematiikan kannalta tuntuu usein kompastuskiveltä. Johtuneeko tämä siitä, että sitä käsitelläkseen suomalaisen tutkijan on ensin pureuduttava suomalaisen identiteetin jälki-imperiaaliseen historiaan: sotien välisen itsenäisen Suomen

rakentamiseen, kylmän sodan suomettumiseen, EU-euforiaan sekä niiden valossa omaan Venäjä-suhteeseensa? Siinä saattaa joutua kyseenalais-tetuksi sekä käsitys ”venäläisyydestä” että ”suomalaisuudesta” ja lopulta käsitys suomalaisesta Venäjä-tutkimuksesta, jota ei ehkä sittenkään voi, eikä pidäkään, ymmärtää kansallisena merkitysjärjestelmänä, vaan eri tutkimussuuntien, positioiden ja näkökulmien areenana, osana globaalia Venäjä-tutkimusta.

Sanna Turoma

AJANKOHTAISTA VENÄJÄ-TUTKIMUSTA

Witnessing Change in Contemporary Russia

Toim. Tomi Huttunen and Mikko Ylikangas
B 38 ♦ ISBN 978-952-10-5153-1
350 s. ♦ 26 € + alv 9%

Max Weber and Russia

Toim. Vesa Oittinen
Aleksanteri Series 2/2010
ISBN 978-952-10-5154-8 ♦ 197 s.
20 € + alv 9%

Tulossa:

Winter Kept us Warm: Cold War Interactions Reconsidered

Toim. Sari Autio-Sarasmo ja Brendan Humphreys
197 s. ♦ 25 € + alv 9%

Venäjältä suomeksi ja suomesta venäjäksi

Marja Jänis
Aleksanteri Series 4/2010 (uudistettu laitos)
150 s. ♦ 20 € + alv 9%

K I K I M O R A P U B L I C A T I O N S

Aleksanteri-instituutti, PL 42, 00014 Helsingin yliopisto
puh. (09) 191 24175 ♦ kikimora-publications@helsinki.fi ♦ www.helsinki.fi/aleksanteri/julkaisut